PROCESUL ADOPTĂRII SCRIERII DE CĂTRE INDO-EUROPENII DIN EUROPA

Dan Sluşanschi
Universitatea din Bucureşti

Nimic nu este mai înrădăcinat decât o prejudecată. Cultura europeană, obişnuită de mai bine de două mii cinci sute de ani cu avantajele scrisului, a ajuns să ne imprime automatismul de a pune semnul egalității între analfabetism şi lipsa oricărei culturi. Mai mult decât atât, ea îşi îngăduie adesea să zâmbească nu fără o ironică superioritate, pomenind indiferența față de scriere a lui Carol cel Mare, a împăratului-poet care ştia pe dinafară mii şi mii de versuri, deopotrivă latine şi germanice: „Abia dacă ştia să se iscălească!" ni se repetă mereu, cu o admirabilă auto-suficiență cărturărească. Să cugetăm însă puțin mai bine.

Descoperirile mai recente ale tăbliţelor pictografice de tip „Tărtăria", aflate la noi şi în Ungaria şi datate între 5.000 şi 4.000 î.Hr., chiar dacă nu confirmă, aşa cum s-a susținut, în primul avânt al entuziasmului, vreo legătură cu pictogramele sau cu linearul A cretan[1], ilustrează faptul că dogma naşterii scrierii în afara Europei se născuse şi ea, ca atâtea altele, doar ca un rod al nopții necunoaşterii. Iar arheologia de teren, care, săpându-şi, până acum, cel mult 5 – 7% din posibilul obiect al cercetării, se află încă nu departe de începuturile ei, ne mai rezervă încă nenumărate surprize – nu ştiu dacă neapărat şi nouă, dar cu siguranță generațiilor viitoare, vrednice de invidiat pentru aceasta.

Oricum, la acea dată, în ținuturile de pe sau dimprejurul Tisei cu siguranță ca nu sălăşluiau încă popolații indo-europene (mai jos IE), iar înrudirile posibile ale acelei scrieri de tip pictografic rămân încă de certificat în timp, desigur şi grație unor descoperiri şi mai bogate, de pe la noi sau de aiurea.

De altfel, cursul răspândirii printre populațiile IE a scrierilor Orientului Apropiat ne este, cu aceleaşi rețineri de principiu, destul de bine cunoscut. Mai întâi, Hittiții şi Mitannienii au preluat cuneiformele akkadiene, pe care, în vremea Perşilor, la porunca lui Darius cel Mare, scribii săi le-au făcut să poată reda, într-un silabar destul de apropiat de un alfabet, vechea persă, apoi Grecii au primit alfabetul consonantic nord-vest semitic (numit îndeobşte „fenician"), cel de obârşie sinaitică, şi, mai îndepărtată, egipteană. De aici, întreaga Mediterană scrie în alfabet, în cea de-a doua jumătate a mileniului I î. Hr. Dar de ce restul IE din Europa „interioară" întârzie să preia cât mai curând şi în mod deplin scrisul? Desigur, primii care să fi preluat, în scopuri magice, scrierea au fost Germanicii, runele lor (*futhark*) fiind, cel mai probabil, de origine etruscă – împrumutate cândva, prin veacul al III-lea î.Hr., şi

[1] Cf. H. Haarmann, 1989; J. Hoocker, 1992

BDD-A3659 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:32 UTC)

răspândite spre Nordici şi spre Goți, dar numai pentru inscripții sau ritualuri cu valoare de vrajă[2].

Celții adoptaseră şi ei, destul de târziu, abia către sfârşitul veacului al II-lea î.Hr., literele greceşti, nu însă, cel puțin la început, în scopuri religioase, ci, tocmai, pentru foarte laicele lor calcule comerciale[3], dar, mai apoi, şi imitând inscripțiile latine, mai ales pe cele votive. Dar ceilalți locuitori ai Europei, vorbitori de idiomuri IE? Răspunsul ni-l dă aici Aelianus, în a sa *Varia Historia* (8, 6): „Se susține că vechii Thraci nu cunoşteau folosința literelor. Este adevărat că toți Barbarii din Europa socoteau, îndeobşte, ruşinoasă ştiința folosirii lor."

Care să fie adevăratu subiacent unei **atari** afirmații? Ne vine, desigur, în minte tot celebrul pasaj din *Commentarii de bello Gallico*, la care abia am făcut trimitere cu puțin mai înainte (6, 14, 1–6). Vom cita însă întregul text, a cărui însemnătate este de primul rang: *Druides a bello abesse consuerunt neque tributa una cum reliquis pendunt, militiae uacationem omniumque rerum habent immunitatem.*2. *Tantis excitati praemiis et sua sponte multi in disciplinam conueniunt, et a parentibus propinquisque mittuntur.* 3. *Magnum ibi numerum uersuum ediscere dicuntur, itaque annos nonnulli XX in disciplina permanent – neque fas esse existimant ea litteris mandare, cum in reliquis fere rebus, publicis priuatisque rationibus, Graecis litteris utantur.*4. *Id mihi duabus de causis instituisse uidentur, quod neque in uulgum disciplinam efferi uelint, neque eos qui discunt, litteris confisos, minus memoriae studere – quod fere plerisque accidit, ut, praesidio litterarum, diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant.*

Adică: „1. Druizii au obiceiul să nu ia parte la război şi nu plătesc dări laolaltă cu ceilalți, avînd scutire de armată şi imunitate în toate privințele. 2. Stârniți de atât de mai răsplătți, mulți vin şi de la sine la ascultare, sunt şi trimişi de părinții şi de rudele lor. 3. Se spune că ei învață pe dinafară un mare număr de versuri, şi astfel rămân, nu puțini, în ascultare chiar şi 20 de ani – şi nu socotesc că-i legiuit să încredințeze acelea scrisului, cu toate că ei cam folosesc scrierea grecească pentru celelalte lucruri, pentru socotelile publice şi particulare. 4. Mie mi se pare că ei au statornicit aceasta din două pricini: pentru că nu vor nici ca învățătura să se răspândească prin gloată, nici ca aceia care învață, punându-şi încrederea în scris, să se preocupe mai puțin de memorare – ceea ce li se întâmplă celor mai mulți, ca, sub straja literelor, să-şi scadă hărnicia în învățatul pe de rost şi <cu aceasta>, şi memoria".

Puținătatea inscripțiilor păstrate, în litere greceşti sau, mai apoi, latine, fie de la Celți, fie de la Germanici sau de la alți Indo-Europeni din Europa, incusiv de la Daco-Geții noştri[4], precum şi absența totală a textelor întinse, redactate în vreun

[2] Cf. G. Bonfante, 1995, 148-152, care relua, amplificând-o, ipoteza mai veche a lui C. Marstrander (*ap.* A. Meillet, 1937, 21; cf. *ibid.*, p. 10, despre tradi'ia prevalent oral[a Germanicilor).

[3] Caes., *B.G.*, 6, 14, 3. Cf. G. Dottin, 1920, 35 – 50; G. Dumézil, 1940, 125 – 131.

[4] Asupra întregii chestiuni v. I. I. Rusu, 1977, 33-50; mai de curând, S. Sanie, 1995, 199-241.

BDD-A3659 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:32 UTC)

alfabet care să le fie propriu, înainte de adoptarea Creştinismului, par să dea dreptate atât lapidarei afirmații a lui Aelianus, cât şi explicației mai ample a lui Caesar. Aceasta din urmă nu-i aparține însă marelui Latin: *mihi uidentur* al lui este, în fapt, o reminiscență de om cultivat, despre care nu vom putea şti vreodată dacă-şi mai dădea seama că cita şi el, aproape pe de rost, un celebru pasaj din Platon (*Phaidros*, 274 e – 275 b), de evidentă inspirație pythagoreică (cf. Iamblichos, *Vita Pyth.*, 164).

Sfârşitul dialogului dintre Socrate şi Phaidros se înfațişează ca o parabolă sub formă de poveste: în Egipt, născocitorul meşteşugurilor, zeul Toth (Θεύθ), i se înfățişează Faraonului Thamus (Θαμοῦς, ipostază a zeului Ammon, Ἄμμων) spre a se făli cu făptuirile sale; iar, după multe altele, mai lăudate sau nu, „când ajunse la scriere, Theuth îi zise: „O, multmeştere Theuth, s-o pricepe câte cineva să iscodească meşteşuguri, dar altul e cel care ştie să le judece – cât folos anume, ori câtî pagubă pot ele aduce acelor care le-or folosi! Aşa şi tu acuma, părinte al literelor cum eşti, ai grăit, cu gând bun, tocmai pe dos decât cele ce-s ele în stare. Căci <meşteşugul> acesta le va creşte ucenicilor în suflet <tocmai> uitarea, din lipsă de grijă pentru memorare, din pricina încrederii în scris ei nemaitinând minte <cele ce se cuvine> pe dinlăntru, de la sine, ci pe dinafară, după semnele străine lor; aşa că n-ai găsit un leac pentru amintire, ci pentru pomenire; tu le oferi învățăceilor aparența, nu şi adevărul înțelepciunii – ajungând să li se fi pomenit multe fără să fi primit şi învățătură, ei vor părea grozav de învățați, deşi sunt, îndeobşte, nişte neştiutori greu de răbdat, ajunşi înțelepți nu în fapt, ci doar în aparență”.[5]

Fiind aşadar evident că tradiția explicației lui Caesar este una platonică, ea însăşi de sorginte pythagoreică, se pune totuşi întrebarea “De unde severa condamnare IE a scrisului?” Să vedem deci, continuarea textului lui Caesar, citat mai sus: 5. *In primis hoc uolunt persuadere: non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios, atque hoc maxime ad uirtutem excitari putant, metu mortis neglecto.* 6. *Multa praeterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium ui ac potestate disputant et iuuentuti tradunt.*

Adică: „Înainte de toate, ei vor să-i convingă de următoarele: că sufletele nu pier, ci că, după moarte, ele trec de la unii la alții, iar, prin aceasta, ei cred că-i ațâțî la bărbăție, odată înlăturată teama de moarte. 6. Pe lângă acestea, ei dezbat multe despre constelații şi mişcarealor, despre mărimea universului şi a <întinsului> pământurilor, despre fire <şi> despre puterea şi însuşirile zeilor nemuritori, şi le predau tinerimii”.

[5] Pasajul-cheie este Τοῦτο γὰρ τῶν μαθόντομ λήθην μὲν ἐν ψυχαῖις παρέξει μνήμης ἀμελετησία, ‘άτε διὰ πίστιν γραφῆς ἐξωθεν ‘υπ᾽ ἀλλοτρίων τύπων, οὐκ ἐνδοθεν αὐτοὺς ‘υφ᾽ αὐτῶν ἀνμιμνησκμένους (275 a). Ck., urmând doctrina Pythagoreilor, şi *Ep.* 7, 342 a: ἐστι γάρ τις λόγος ἀληθής, ἐνάντιος τῷ τολμήσαντι γράφειν τῶν τοιούτων καὶ ‘οτιοῦν – “căci se află şi un motiv adevărat, potrivnic celui care ar cuteza să aştearnă ceva cât de mic despre asemenea lucruri” (după care, mai explicită, dar mai riscantă ca interpretare, şi *Ep.* 2, 314 b – în mod cert apocrifă).

BDD-A3659 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:32 UTC)

Ca atare, interdicţia scrisului îi dă învăţăturii Druizilor – şi,implicit, acestui tip IE de strategie religioasă ţinând la perpetuarea, prin ̓αθανατίζεσθαι, adică prin doctrina „nemuririi sufletului" – putinţa întemeierii unui „cod al samuraiului": cele spuse mai sus reconstruiesc o „religie tainică, a misterelor", o iniţiere aparte a castei sacerdotale, hărăzită să-i transmită cele a războinicilor credinţa în jertfa supremă, cu făgăduinţa răsplăţii într-o altă viaţă. O doctrină coerentă şi eficace, ţinând la *suprema lex ciuitatis*: supravieţuirea ca obşte – unde *ciuitas* este „obştea" de apărat, iar nu „teritoriul", mereu de înnoit, de întins, de cucerit, la aceste populaţii aflate pururi în mişcare, în acel *status fluens* tipic IE, dar de neacceptat pentru *imperium Romanum.*

Nu devine însă, oare, prea mult dacă extindem aceste observaţii certificate pentru Celţii Continentali şi asupra celorlalţi Barbari – urmându-l, fără alt *testis* scris, numai pe Aelianus, singurul martor care-şi generalizează părerea? Mai avem totuşi şi o altă cale de a corobora cele de mai sus, şi anume prin examinarea conţinutului şi a etapelor aşternerii în scris, **în alfabete proprii**, ale doctrinelor altor populaţii IE, nu numai din Europa, ci şi din Asia întreaga.

Ne vine, în primul rând, foarte uşor şi la îndemână să citǎm iarăşi spusele lui Herodot despre Geţii 'οι 'αθανατίζοντες, oricât ar reprezenta ele de mult *interpraetatio Graeca* a unor fapte străine (4, 94): ̓Αθανατίζουσι δὲ τόνδε τὸν τρόπον · οὔτε ̓αποθνήσκειν 'εωυτοὺς νομίζουτι, ̓ιέναι τε τὸν ̓πολλύμενον παρὰ Σάλμοξιν δαίμονα etc. Adică: Iar „fără de moarte" ei se socotesc în felul următor: ei cred despre sine că nu mor, ci că acela care piere se duce la duhul Salmoxis" etc.

Δαίμων are aici o valoare uşor peiorativă, ca un „duh călăuzitor", pentru că un om (̓άνθροπος) despre care se spunea că îi fusese rob lui Pythagoras filosoful, fiul lui Mnesarhos, nu putea fi uşor numit sau socotit drept θεός. Apare din nou analogia tipic grecească a pythagorismului, despre care tocmai vorbeam. Dar, din păcate, sau, tocmai, în mod semnificativ, doctrinele zalmoxiene, ca şi cele asupra riturilor iniţiatice greceşti (menite pentru μύσται) nu ne mai sunt bine cunoscute, caracterul lor eminamente oral făcându-le, cu timpul, să dispară în nefiinţă: Geto-dacii, ca şi Grecii, de altfel, au refuzat, dintr-o prudenţă devenită dogmă, să le noteze în scris.

Acelaşi lucru avusese loc şi în India şi în Iran. Fără a exagera datarea timpurie a *Vedelor* indiene, între alcătuirea orală a celor mai vechi cânturi din *Rig-Veda* şi trecerea lor într-o scriere proprie, derivată din cea aramaică, poate să fi fost făcută doar cu cel puţin cu 500 de ani mai târziu, iar răspândirea reală a manuscriselor traduţiei hinduiste (*Vedele, Brahmanele, Aranyakas, Upanişadele*) este, practic, premodernă[6]. De altfel, chiar *upa-ni-sad-* înseamnă „şederea jos, alături" de maestrul (*guru-*) său. „Şcoala" făcută „în ascultare", alături de „învăţătorul" ales este vechiul ideal, de loc livresc, scripturar, al învăţăturii IE şi antice. Iar studenţii noştri, care scriu mereu!

[6] L. Renou, 1950, 34-39.

BDD-A3659 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:32 UTC)

De asemenea, cele mai vechi cântări ale *Avestei* iranice *Gathas* ale lui Zaraθustra, au aşteptat mai bine de un mileniu până să fie notate, abia în epoca Sassanizilor, poate sub Husrav I Anuşirvan (în ansamblu, nu mai devreme de sec. V, mai probabil în sec. VI d. Hr.)[7].

În Europa, notarea tradițiilor proprii nord-germanice şi celtice insulare este, la fel, recentă, păstrarea lor până la trecerea în scris datorându-se castei de *filid* celtici şi de *skalds* nordici, aşadar „cântăreților" care le-au menținut vii pe cale orală.[8]

Ce ne pot deci dovedi rarele şi scurtele ştampile, incizii sau desene produse în scris pentru Barbarii din Europa, dar, mai mult decât probabil, de alții decât ei, de tipul lui βασιλε- Θιαμαρκ-, al lui DECEBAVS PER SCORILLO, sau al inscripțiilor de pe vasele de la Rogozeni sau de la Dumbrava? Cu greu am putea vorbi despre o castă de *litterati* locali, nicidecum despre o literatură **scrisă** cu caracter sacral sau epic. Din păcate pentru urmaşi, dar în mod normal pentru ei, vorbitorii antici şi-au păstrat tainele sacre şi datinele obşteşti pentru sine, bucurându-se de ele doar pe cale orală. Alfabetele proprii, cel armean, cel gotic, cele paleo-slave – pentru a le pomeni doar pe cele IE – sunt născocite doar cu prilejul predicației misionare creştine. Se împământeneşte, desigur, în curând, şi pe aceste meleaguri, o altă lume sacrală, cea a Creştinătății, legată esențialmente de „Scripturi", dar vechile tradiții IE, ale tainelor despre „ceea ce-ți este dat", şi-au trăit traiul, odată cu stingerea limbilor care le-au purtat prin viu grai.

BIBLIOGRAFIE

G. Bonfante, *Lingua e cultura degli Etruschi*, Roma, Editori Riuniti, 1985; ed. rom., *Limba şi cultura etruscilor*, București, Editura Științifică, 1995 (citată de noi).
G. Dumézil, *La tradition druidique et l'écriture*, în „Revue de l'Histoire des Religions", 122, 125-131.
R. Frye, *The Heritage of Persia*, New York – Toronto, Mentor, 1966.
Chr.- J., Guyonvarc'h – Fr. Lereoux, *Les Druides*, Rennes, 1986.
Harald Haarmann, *Writing from Old Europe to Ancient Crete – A Case of Cultural Continuity*, în JIES, 17, 1989, 2 – 3, 251 – 275.
L. M. Hollander, *The Skalds*, Ann Arbor, Univ. Of Michigan Press, 1968.
J. Hooker, *Early Balkan „Scripts"and the Ancestry of Linear A*, în *Kadmos*, 31, 1992, 97 – 112.
A. Meillet, *Caractères généraux des langues germaniques*, Paris, Hachette, 1937.
L. Renou, *Sanscrit et culture. L'apport de l'Inde à la civilisation humaine*, Paris, Payot, 1950.

[7] R. Frye, 1966, 49.
[8] G. Dumézil, 1940; Chr.-J. Guyonvarc'h – Fr. Leroux, 1986, 45 - 60.

BDD-A3659 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:32 UTC)

I. I. Rusu, *Die griechische und lateinische Schrift im vorrömischen Dakien*, în vol. „Epigraphica", Bucureşti, Editura Academiei, 1977.
S. Sanie, *Din istoria culturii şi religiei geto-dacice*, Iaşi, Editura Universității „Al. I. Cuza", 1995.
B. Sergent, *Les Indo-Européens. Histoire, langues, mythes*, Paris, Payot, 1995.

BDD-A3659 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:32 UTC)